

การจัดการศึกษาเด็กเล็กให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

นายสุริยา ฮ่องเสนาะ
วิทยาการชำนาญการ
กลุ่มงานบริการวิชาการ 3 สำนักวิชาการ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการศึกษาของเด็กเล็ก โดยในมาตรา 54 ได้บัญญัติว่า รัฐต้องดำเนินการให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาเป็นเวลาสิบสองปี ตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาภาคบังคับอย่างมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย รัฐต้องดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษา ดังกล่าวข้างต้น เพื่อพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัย โดยส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญได้บัญญัติไว้ในมาตรา 258 ด้านการศึกษา สรุปลงได้ว่าการปฏิรูปด้านการศึกษา นั้น ให้สามารถเริ่มดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษา เพื่อให้เด็กเล็กได้รับการพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัยโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ดังนั้น ภาคีรัฐ ภาคเอกชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรวมถึงสถาบันครอบครัวที่เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการดูแลเด็กเล็ก จะต้องให้ความสำคัญกับการดูแลเด็กเล็กหรือเด็กปฐมวัยอย่างจริงจัง เพื่อวางรากฐานสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เข้มแข็งยั่งยืนในอนาคตต่อไป

จากบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 54 และมาตรา 258 ดังกล่าวข้างต้น สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับการดำเนินการด้านการศึกษาของเด็กเล็กได้ ดังนี้

1. รัฐต้องจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพเป็นเวลาสิบสองปีโดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาภาคบังคับ
2. รัฐต้องดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษา โดยพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัย โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย
3. รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการดูแลและพัฒนาเด็กเล็ก
4. ในการปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา รัฐจะต้องเริ่มดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษาเพื่อพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัย โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ให้เป็นรูปธรรม

แนวคิดสำคัญในการบัญญัติมาตรา 54 และมาตรา 258 มีที่มาจากผลการวิจัย ดังนี้

1. ผลการศึกษาทางการแพทย์และผลการศึกษาวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ผลตรงกันว่าวัยที่จะพัฒนาในด้านสมอง อารมณ์ และจิตใจที่ดีที่สุดนั้นต้องพัฒนาอย่างช้าในช่วงเด็กอายุ 2-5 ปี ดังนั้น บุตรหลานของคน ที่อาศัยอยู่ในชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศและมีฐานะยากจน จึงมักไม่ได้รับการพัฒนาในช่วงระยะเวลาที่สำคัญนี้ ทำให้แข่งขันกับบุตรหลานคนเมืองและมีฐานะดีไม่ได้ เพราะผู้มีฐานะดีสามารถส่งลูกเข้ารับ

การพัฒนาได้ตั้งแต่ปีครึ่ง ในขณะที่คนจนและคนในชนบทส่วนใหญ่เริ่มส่งบุตรหลานเข้าเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 คือ เมื่อเด็กมีอายุ 6-7 ปีแล้ว จึงเกิดความเหลื่อมล้ำและไม่เป็นธรรมอย่างมากระหว่างคนจนกับคนรวย รัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงเปิดโอกาสทางการศึกษาของทุกคนให้เท่าเทียมกันอย่างแท้จริงไม่ว่าคนในเมืองหรือชนบท คนมีเงินหรือคนจนทุกคนจะได้รับการพัฒนาพร้อมกัน สำหรับคนไม่มีเงินนั้น จะได้รับการอุดหนุนช่วยเหลือความเหลื่อมล้ำ อันเนื่องจากขาดการพัฒนาหรือเพราะฐานะเศรษฐกิจ (คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ, 2559)

2. การจัดการศึกษาต้องเน้นการฝึกอบรมเด็กตั้งแต่วัยเด็กเล็กเพื่อเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น เนื่องจากเด็กเกิดมามีความสามารถทางสติปัญญาไม่เท่ากัน เด็กบางคนมีสติปัญญาดีโดยธรรมชาติ บางคนมีสติปัญญาปานกลางและบางคนมีสติปัญญาไม่เท่าเทียมคนอื่น เด็กที่มีสติปัญญาดีไม่ต้องใช้ความพยายามมากก็สามารถประสบความสำเร็จในชีวิตได้ในอนาคต เด็กที่มีสติปัญญาปานกลางก็สามารถพัฒนาไปสู่ความสำเร็จได้ แต่การพัฒนาต้องเริ่มตั้งแต่ปฐมวัยซึ่งปัจจุบันเริ่มเป็นที่ยอมรับกันว่าทำให้เด็กเรียนรู้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาโดยการเปิดเพลงไว้ที่หน้าท้องของแม่เพื่อให้เด็กที่อยู่ในครรภ์ได้รับฟัง จะทำให้เกิดมาเป็นเด็กที่มีอารมณ์ดีไม่มีอารมณ์ฉุนเฉียวง่าย นอกจากนี้รัฐต้องจัดการเรียนให้กับเด็กเล็กได้รับการดูแลพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษา โดยอาจส่งเสริมสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนการศึกษา เพื่อเสริมสร้างเด็กให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่พึงจะเป็นคือเป็นคนดีของชาติและเป็นคนมีวินัย

ที่ผ่านมาการปฏิรูปการศึกษายังไม่ตอบโจทย์ของประเทศ ดังนั้นจึงกำหนดเป้าหมายที่เด็กจะต้องได้รับการศึกษาตั้งแต่ปฐมวัย และทำอย่างไรให้เด็กได้รับการพุ่มพักเตรียมพร้อมที่จะเดินไปข้างหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงต้องมีการพัฒนาสมอง และมีวินัยซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการปฏิรูป หากเด็กมีวินัย ประเทศจะสามารถประหยังบประมาณด้านอื่น ๆ เพื่อนำมาส่งเสริมด้านการศึกษาได้ นอกจากนี้ การดูแลเด็กปฐมวัยไม่ได้จำกัดเฉพาะเด็ก 1-2 ปี เท่านั้น แต่ตระหนักถึงเด็กตั้งแต่แรกเกิดด้วย ซึ่งก็ต้องไปพิจารณาว่า จะออกกฎหมายหรือกลไกคุ้มครองดูแลและให้ความรู้แก่มารดาที่ตั้งครรภ์ได้อย่างไร เพื่อให้เด็กได้รับการพัฒนาตั้งแต่อยู่ในครรภ์ นอกจากนี้ ทุกภาคส่วนต้องจับมือร่วมกันเพื่อหาหลักเกณฑ์และหลักสูตรที่พัฒนาเด็กให้เป็นผู้มีวินัย (มีชัย ฤชุพันธุ์, 2560)

3. คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้เปลี่ยนแนวคิดเกี่ยวกับหลักประกันด้านการศึกษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายเสียใหม่ โดยเริ่มจากการศึกษาตั้งแต่อนุบาลจนถึงการศึกษาภาคบังคับ และให้รัฐดูแลเด็กเล็กตั้งแต่ 0-3 ปีด้วย เนื่องจากมีผลการวิจัยมาเป็นเวลานานแล้วว่า การพัฒนาเด็กให้มีสติปัญญา อารมณ์ ระเบียบวินัย ต้องเริ่มตั้งแต่เด็กเล็ก ซึ่งประเทศสวีเดนได้นำระบบการศึกษานี้มาใช้และเป็นที่ยอมรับทั่วโลก โดยรัฐดูแลเด็กจนถึงการศึกษาภาคบังคับ เพราะวิชาในภาคบังคับเป็นการสอนเรื่องความรู้เบื้องต้นและความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต (นายปรกรณ์ นิลประพันธ์, 2559)

4. งานวิจัยหลายเรื่องเกี่ยวกับช่วงปีทองแห่งการตั้งต้นชีวิตมนุษย์มีผลการศึกษาสอดคล้องกันว่าการพัฒนาเด็กที่ดีที่สุด คือในช่วงแรกเกิดถึง 6 ปี เช่น งานวิจัยของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด สหรัฐอเมริกา ยืนยันว่าพัฒนาการทางสมองของมนุษย์มีอัตราการพัฒนาสูงสุดในช่วงแรกเกิดถึง 6 ปี และช่วงปฐมวัยเป็นระยะอ่อนไหวของพัฒนาการสมอง มีความไวต่อผลกระทบจากปัจจัยต่างๆ มาก หากเด็กไม่ได้รับการพัฒนาอย่าง

ถูกต้องในช่วงนี้ จะเป็นการยากลำบากมากที่จะพัฒนาเด็กให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพในระยะต่อไป เพราะช่วงเวลาที่ดีที่สุดในการพัฒนารากฐานแห่งความดีงามได้ผ่านไปแล้ว นอกจากนี้ งานวิจัยของ ศ.ดร. James Heckman จากมหาวิทยาลัยชิคาโก สหรัฐอเมริกา ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ ค.ศ. 2000 พบว่า การลงทุนในช่วงปฐมวัยมีผลครอบคลุมทุกมิติของชีวิต ทั้งในด้านสุขภาพกายและใจ เพิ่มสมรรถนะในการเรียนรู้และการทำงาน สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจทั้งในระดับบุคคลและสังคม เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ลดปัญหาสังคมและอาชญากรรม ฯลฯ ซึ่งทำให้อัตราผลตอบแทนจากการลงทุนในช่วงปฐมวัยสูงถึง 7 เท่าของการลงทุน(คณะทำงานยกร่างรายงานการปฏิรูปปฐมวัย, 2560)

แนวทางการจัดการศึกษาเด็กเล็กให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

เมื่อพิจารณาจากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเด็กเล็กพบว่า การจัดการศึกษาสำหรับเด็กเล็กเป็นเรื่องสำคัญโดยเฉพาะเด็กเล็กอายุ 2 ปี จนถึงเข้าอนุบาล ให้ได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษาชั้นอนุบาลเพื่อพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมวัย โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย การจัดให้เด็กทุกคนเริ่มต้นในวัยที่จะพัฒนาได้เช่นนี้จะทำให้เด็กทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจนอยู่ในชนบทหรือในเมืองได้มีโอกาสในการศึกษาได้อย่างเท่าเทียมกัน และต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการดูแลและพัฒนาเด็กเล็กด้วย

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันพบว่าปัญหาสำคัญของการจัดการศึกษาของเด็กเล็กนั้นมี 2 ประการ คือ

1. การจัดการศึกษาของเด็กเล็กในระดับอนุบาลยังขาดเอกภาพ เนื่องจากหน่วยงานที่ดูแลอนุบาลอยู่ในความดูแลของ 3 หน่วยงาน คือ โรงเรียนสังกัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ) โรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) และสถานศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) สังกัดกระทรวงมหาดไทย (เปิดศึกชิง “อนุบาล 3 ขวบ” หลัง ทรน.ให้รัฐจัด “ก่อนวัยเรียน” ฟรี??, 2560)

2. เด็กเล็กจำนวนมากไม่ได้เข้ารับการศึกษา เนื่องจากปัญหาความยากจนและปัญหาความเหลื่อมล้ำของโอกาสในการได้รับการศึกษา ซึ่งจากข้อมูลการสำรวจตัวเลขประชากรอายุ 3 ปีของสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (ศธ.) วันที่ 6 มีนาคม 2560 มีจำนวนประมาณ 700,000 กว่าคน ในจำนวนนี้ไม่ได้เข้าเรียนประมาณ 72,000 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 10 ของจำนวนทั้งหมด ในจำนวนนี้ แบ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) จัดการศึกษาระดับปฐมวัยอายุ 3 ปีมากที่สุด ประมาณ 437,000 คน หรือคิดเป็น ร้อยละ 57 ในรูปแบบศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 19,429 แห่ง รองลงมาคือ โรงเรียนเอกชน จำนวน 188,344 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 25 ถัดมาเป็นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในรูปแบบโรงเรียนอนุบาล จำนวน 60,055 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 8 ขณะที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) จำนวน 1,536 คน และโรงเรียนสาธิต จำนวน 1,257 คน (รวมมือจัดการศึกษาเด็กเล็ก, 2560)

ดังนั้น ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องการศึกษาและดูแลเด็กเล็กต้องเร่งดำเนินการให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ดังนี้

1. สำรวจจำนวนของเด็กเล็กที่อยู่นอกระบบการศึกษาทั้งหมด เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและหาวิธีการแก้ไข เพื่อให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียม
2. ให้มีกฎหมายว่าด้วยการปฐมวัยเป็นการเฉพาะเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ยึดถือเป็น

แนวทางในการพัฒนาและจัดการศึกษาเด็กเล็กให้เป็นมาตรฐานและทิศทางเดียวกัน

3. ส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชนและภาคประชาชนให้สามารถจัดการศึกษาและดูแลเด็กปฐมวัยอย่างถูกต้อง

บทสรุปและข้อเสนอแนะของผู้ศึกษา

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยในอดีตที่ผ่านมาไม่ได้บัญญัติชัดเจนเกี่ยวกับการดูแลและพัฒนาเด็กเล็ก ทำให้การดูแลและพัฒนาเด็กเล็กไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ปัจจุบันได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเด็กปฐมวัย และเป็นครั้งแรกที่บัญญัติชัดเจนเกี่ยวกับการดูแลและพัฒนาเด็กเล็ก โดยในมาตรา 54 บัญญัติว่า “รัฐต้องดำเนินการให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาเป็นเวลาสิบสองปี ตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาภาคบังคับอย่างมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย รัฐต้องดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษา ดังกล่าวนั้น เพื่อพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัย โดยส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย” และมาตรา 258 ยังบัญญัติให้ “การปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา ใน (1) คือ ให้สามารถเริ่มดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษา” ประกอบกับผลของการศึกษาวิจัยจำนวนมากที่สอดคล้องกันว่า การลงทุนในเด็กเล็กให้ผลคุ้มค่าที่สุด ดังนั้นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องการศึกษาและดูแลเด็กเล็กจึงต้องต้องเร่งดำเนินการให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และหลักวิชาการสำหรับการศึกษาและดูแลเด็กเล็กให้มีคุณภาพและเป็นไปอย่างเท่าเทียมกัน อีกทั้งภาครัฐจะต้องให้ความสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนงบประมาณ ครู บุคลากรทางการศึกษา และอุปกรณ์การเรียนการสอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน เพื่อให้การจัดการศึกษาแก่เด็กเล็กมีประสิทธิภาพ อีกทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา เช่น กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ “คณะกรรมการอิสระเพื่อการปฏิรูปการศึกษา” ที่จัดตั้งตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 261 มีหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งคือ ศึกษาและเสนอแนะต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อกำหนดนโยบาย แนวทาง และหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคมและสติปัญญาให้สมกับวัยโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ควรที่จะบูรณาการการทำงานร่วมกัน เพื่อให้การจัดการศึกษาของเด็กเล็กทั้งประเทศมีมาตรฐานเช่นเดียวกัน ทำให้เด็กทุกคนได้รับการพัฒนาอย่างมีคุณภาพและเป็นระบบ ซึ่งย่อมส่งผลให้เด็กเล็กเติบโตขึ้นเป็นบุคคลที่มีคุณภาพของสังคม และช่วยเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของประเทศไทยในเวทีโลกอีกประการหนึ่งด้วย

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ. (7 เมษายน 2559). **ข้อชี้แจงประเด็นปัญหาเรื่องการศึกษาตามร่างรัฐธรรมนูญ มาตรา 54**. สืบค้น 7 มิถุนายน 2560 จาก http://cdc.parliament.go.th/draftconstitution2/download/article/article_20160407174705.pdf
- คณะกรรมการร่างรายงานการปฏิรูปปฐมวัย. (17 พฤษภาคม 2560) **คอลัมน์ : ปฐมวัยในประเทศไทยจะไม่เป็น No Man's Land แล้ว** โดย : คณะทำงานกร่างรายงานการปฏิรูปปฐมวัย. **มติชนออนไลน์** สืบค้น 8 มิถุนายน 2560 จาก <https://www.matichon.co.th/news/559051>
- ฝ่ายเลขานุการ คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์และสำรวจความคิดเห็นของประชาชน ในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ. (2559). **สรุปประเด็นการให้สัมภาษณ์ของ นายปกรณ์ นิลประพันธ์ เลขานุการกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ คนที่หนึ่ง ในรายการจุดเปลี่ยนประเทศไทย เรื่อง “การศึกษาและสิทธิเสรีภาพ” ออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย (ช่อง NBT) วันอังคารที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๕๙**. สืบค้น 11 กรกฎาคม 2560 จาก http://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/draftconstitution2/ewt_dl_link.php?nid=459&filename=index
- “มีชัย” แจงร่าง รธน.กับทิศทางการปฏิรูปการศึกษาไทยโฉมใหม่ ต้องใช้คนนอก ศธ.มาหลายกั๊ก**. (1 กุมภาพันธ์ 2560). สืบค้น 12 มิถุนายน 2560 จาก <http://www.siamedunews.com/index.php?mo=3&art=42320498>
- มีชัย แจงร่างรธน.ตัด 'เรียนฟรีถึง ม.6' แต่เริ่มตั้งแต่อนุบาล เหตุการศึกษาไม่ทัดเทียม**. (30 มีนาคม 2559). สืบค้น 12 มิถุนายน 2560 จาก <https://prachatai.com/journal/2016/03/64959>
- มีชัยย้ำปฏิรูปศึกษาต้องสร้างวินัยพัฒนาตั้งแต่แรกเกิด**. (3 มีนาคม 2560). สืบค้น 8 มิถุนายน 2560 จาก <http://news.sanook.com/2177634/>
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560” (6 เมษายน 2560).**
ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก
- ร่วมมือจัดการศึกษาเด็ก**. (6 มิถุนายน 2560). สืบค้น 12 มิถุนายน 2560 จาก <http://www.komchadluek.net/news/edu-health/281194>
- สรุปผลสถานการณ์ศึกษาเสวนา (OEC Forum) ครั้งที่ ๑๕ เรื่องรัฐธรรมนูญกับทิศทางการปฏิรูปการศึกษา**. (30 มกราคม 2560). สืบค้น 31 พฤษภาคม 2560 จาก <https://www.backoffice.onec.go.th/uploaded/Outstand/OECForum-15.pdf>